

УДК 343.13

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.3.25>

СУБ'ЄКТИ ДОКАЗУВАННЯ У СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ПИТАННЯ ОНОВЛЕНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТА КЛАСИФІКАЦІЇ

Зінковський І.П.,

доктор філософії за спеціальністю 081 «право»,

адвокат

ORCID: 0000-0002-2867-3245

Зінковський І.П. Суб'єкти доказування у стадії досудового розслідування: питання оновленої ідентифікації та класифікації.

У статті розглянуто питання переліку та класифікації суб'єктів доказування загалом та у досудовому розслідуванні. Відмічена наявність звуженого та розширеного підходу до суб'єктів доказування, проаналізовано критерії, за яким сформовано звужені підходи до переліку суб'єктів кримінально-процесуального доказування.

Наведено додаткові аргументи щодо того, що більш логічним є розширений підхід до суб'єктів доказування у досудовому розслідуванні. Адже реалізація завдань досудового розслідування неможлива без доказування. Доказування проявляється в ряді елементів, які не є тотожними за своїм змістом: наприклад, збирання та перевірка доказів – це одночасно практична та аналітична діяльність, а оцінка – виключно аналітична. Перелік засобів збирання доказів є доволі широким, і кожен засіб має специфіку реалізації та правила залучення до них різних учасників кримінального провадження. Уся ця діяльність спрямована на формування у результаті сукупності належних, допустимих та достовірних доказів, достатніх для прийняття процесуальних рішень. Отже, об'єктивним критерієм для визначення того, чи є учасник суб'єктом доказування, є те, чи впливає його участь на забезпечення належності та / або допустимості доказів.

Зроблено висновок, що суб'єктами доказування у досудовому розслідуванні є ті суб'єкти стадії досудового розслідування, участь яких впливає на забезпечення належності та / або допустимості доказів. За цим критерієм класифікація суб'єктів доказування для досудового розслідування є такою: органи та особи, які мають владні повноваження, та які виконують обов'язок доказування; органи та особи, які мають владні повноваження, та які виконують тягар доказування; особи, які не мають владних повноважень, та які виконують тягар доказування; особи, у діяльності яких доказування є ініціативним правом; особи, які є джерелом загальної доказової інформації; особи, які є джерелом доказової інформації як носії спеціальних знань; особи, які сприяють забезпеченню допустимості доказів.

Ключові слова: доказування, досудове розслідування, суб'єкти доказування, сторони кримінального провадження, інтерес, належність доказів, допустимість доказів, збирання, перевірка та оцінка доказів.

Zinkovskyy I.P. Actors of proving in the pre-trial investigation stage: issues of updated identification and classification.

The article examines the list and classification of actors of proving in general and in pre-trial investigation. It notes the existence of a narrow and broad approach to actors of proving and analyses the criteria used to form narrow approaches to the list of actors of criminal procedural proving.

Additional arguments are provided that a broad approach to actors of proving in pre-trial investigations is more logical. After all, the implementation of pre-trial investigation tasks is impossible without evidence. Evidence manifests itself in a number of elements that are not identical in content: for example, the collection and verification of evidence is both a practical and analytical activity, while evaluation is exclusively analytical. The list of means of collecting evidence is quite broad, and each means has its own specifics of implementation and rules for involving various participants in criminal proceedings. All these activities are aimed at forming, as a result, a set of relevant, admissible and reliable evidence sufficient for making procedural decisions. Therefore, an objective criterion for determining whether a participant is the actor of proving is whether their participation affects the relevance and/or admissibility of evidence.

It has been concluded that the actors of proving in pre-trial investigation are those subjects of the pre-trial investigation stage whose participation affects the relevance and/or admissibility of evidence. According to this criterion, the classification of actors of proving for pre-trial investigation is as follows: agencies and persons who have authority and who perform the duty of proving; agencies and persons

who have authority and who bear the burden of proving; persons who do not have authority and who bear the burden of proving; persons whose activities involve the right to initiate evidence; persons who are a source of general evidentiary information; persons who are a source of evidentiary information as bearers of special knowledge; persons who contribute to ensuring the admissibility of evidence.

Key words: evidence, pre-trial investigation, actors of proving, parties to criminal proceedings, interest, relevance of evidence, admissibility of evidence, collection, verification and assessment of evidence.

Постановка проблеми. КПК України як суб'єктів кримінально-процесуального доказування прописує лише сторін, потерпілого, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Зокрема, у ч. 1 ст. 93 зазначено: збирання доказів здійснюється сторонами кримінального провадження, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Оцінку ж доказів ст. 94 КПК України покладає на слідчого, прокурора, слідчого суддю, суд (не згадується навіть дізнавач, який в силу ст. 40-1 КПК України такі повноваження має). Утім, у науці є значно більш широкі переліки суб'єктів доказування [1, 40-43]. Це питання є важливим для концепції доказування у стадії досудового розслідування, зважаючи, що саме ця стадія характеризується найбільшим колом учасників, які, відповідно, беруть участь у доказуванні у різних формах та з різних підстав.

Стан опрацювання проблематики. Питання суб'єктів доказування у різних аспектах неодноразово досліджувалися Ю.П. Аленіним, В.В. Вапнярчуком, І.В. Гловюк, В.О. Гринюком, Ю.М. Грошевим, Л.М. Гуртієвою, С.О. Даньковою, В.А. Завтуром, О.В. Капліною, М.О. Каліновською, С.О. Ковальчуком, Л.М. Лобойко, Т.В. Лукашкіною, А.О. Ляш, І.О. Мерімеріною, В.С. Могилою, В.Т. Нором, М.А. Погорецьким, В.О. Соловійовим, О.С. Стареньким, С.М. Стахівським, О.Г. Шило та ін. Утім, все ще наявна дискусія щодо: переліку суб'єктів доказування; критерію (критеріїв) визначення переліку суб'єктів доказування, у тому числі у досудовому розслідуванні. Невизначеність у цьому питанні впливає на потенційний розвиток кримінального процесуального законодавства та розмежування суб'єктів обов'язку та тягаря доказування, у тому числі у досудовому розслідуванні.

Отже, **метою** статті є: виокремлення критеріїв виділення суб'єктів кримінального провадження як суб'єктів кримінально-процесуального доказування; здійснення класифікації суб'єктів доказування.

Виклад основного матеріалу. У кримінально-процесуальній доктрині є давня дискусія стосовно того, як визначити коло суб'єктів доказування, тобто те, як ознаки має мати суб'єкт кримінального провадження, щоб бути суб'єктом доказування. Згідно з одним з них, який можна назвати звуженим, такими суб'єктами є учасники кримінального провадження, які, відстоюючи свій чи правовий інтерес, здійснюють пізнавальну або обґрунтовальну доказову діяльність, що спрямована на виконання однієї з основних кримінальних процесуальних функцій [2, с. 116]; державні органи і службові особи, які, згідно з законом зобов'язані здійснювати доказування у кримінальному провадженні; інші учасники кримінального провадження, які мають право брати участь у процесі доказування у кримінальному провадженні [3, с. 172; ця ж позиція: 4, с. 46; 5, с. 138]; органи і особи, які в передбаченому порядку КПК України, наділені обов'язками щодо здійснення процесу доказування в кримінальному провадженні (отримання доказів та використання цих доказів для обґрунтування процесуальних рішень), або мають право на активну участь у процесі доказування, реалізуючи свої процесуальні інтереси [6, с. 233-234]; учасники кримінального провадження, які, відстоюючи свій чи представлюваний правовий інтерес, здійснюють пізнавальну або обґрунтовальну доказову діяльність, спрямуванням якої є виконання однієї з основних кримінально-процесуальних функцій (суд та сторони) [7, с. 166].

Відповідно, пропонується класифікація суб'єктів доказування в кримінальному провадженні: 1. Суб'єкти доказування зі сторони обвинувачення. 2. Суб'єкти доказування зі сторони захисту [6, с. 235].

Важливо звернути увагу на критерії визначення суб'єктів доказування у такому звуженому підході: в діях містяться елементи, з яких складається весь процес доказування [4, с. 45]; виконується суб'єктом кримінально-процесуальна функція (учасники кримінального провадження, які здійснюють одну з основних кримінально-процесуальних функцій) [7, с. 164, 165]; наявність інтересу [7, с. 166]; участь у пізнавальній та обґрунтовальній діяльності [7, с. 166]; активна роль у процесі кримінально процесуального доказування (себто процесуальний обов'язок або право щодо здійснення процесу доказування в кримінальному провадженні) [6, с. 233].

Аналіз цих критеріїв з урахуванням сучасних наукових та практичних підходів дозволяє висловити дещо інше розуміння їх доречності. Що стосується кримінально-процесуальної функції, то, окрім підходу про існування виключно основних кримінально-процесуальних функцій, є до-

слідження, де обґрунтовано існування також інших кримінально-процесуальних функцій, і визначено їх доволі широкий перелік [8]. Тому, якщо виходити з того, що будь-який учасник є носієм кримінально-процесуальної функції, то він, відповідно, є і суб'єктом кримінально-процесуального доказування.

Що ж до того, що діяльність суб'єкта має містити усі елементи процесу доказування, то вона не синхронізується з КПК України. Адже суб'єктами оцінки доказів (як мінімум тої, що має значення для кримінального провадження) у ст. 94 КПК України визнано лише слідчого, прокурора, слідчого суддю, суд, хоча права та повноваження на збирання доказів у ст. 93 КПК України передбачено для сторін, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Про суб'єктів перевірки доказів у ст. 93 КПК не йдеться.

Більш дискусійним критерієм є наявність інтересу. Якщо мова йде про, наприклад, свідка, експерта, спеціаліста, то дійсно, матеріально-правового інтересу у доказуванні вони не мають. Утім, вони мають інтерес у тому, щоб були дотримані порядки їх залучення та їх права. Якщо ж згадати такого суб'єкта, як викривач, то, хоч він і віднесений у КПК України до інших учасників кримінального провадження, від має і матеріально-правовий інтерес стосовно винагороди.

Стосовно ролі у процесу доказування, то навіть прибічники цього критерію визнають різну роль для різних суб'єктів, тому це критерій більше застосовний для класифікації, а не ідентифікації суб'єктів доказування.

Отже, вважаємо, що ці критерії недостатньо обґрунтовують звужений підхід до суб'єктів доказування.

Розширений підхід до суб'єктів доказування виходить з того, що усі суб'єкти кримінального процесу мають бути розглянуті як суб'єкти доказування, оскільки основу кримінально-процесуальної діяльності складає саме процес доказування, і всі суб'єкти кримінального процесу беруть певну участь і в доказуванні [9, с. 282]. У межах цього підходу запропонована така класифікація суб'єктів доказування:

1) перша група – державні органи та службові (посадові) особи, на яких покладено обов'язок здійснювати кримінальне провадження, які мають владні повноваження вчиняти процесуальні дії та приймати процесуальні рішення.

2) друга група – суб'єкти кримінального провадження, на яких покладено тягар доказування.

3) третя група – учасники кримінального провадження, яким надано право брати участь у доказуванні у формах і межах, передбачених кримінальним процесуальним законодавством. Формами участі в процесі доказування може бути: а) право самостійно збирати докази (точніше – речей, копій документів відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок) з наступним використанням їх як доказів, що передбачено ч. 3 ст. 93 КПК та б) право взяти участь у доказуванні, яке здійснює сторона обвинувачення, слідчий суддя, суд. Наприклад, шляхом: заявлення клопотань про проведення процесуальних дій (ініціювання, як визначено в ч. 3 ст. 93 КПК) та участі в таких діях; участь у слідчих (розшукових) діях, які проводяться з ініціативи слідчого, дізнавача, прокурора.

4) четверта група – суб'єкти, що надають певну інформацію, яка може бути використана як докази у кримінальному провадженні (зокрема, показання, висновок експерта). Це підозрюваний, обвинувачений, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, потерпілий, свідок, експерт.

5) п'ята група – інші особи, які у зв'язку з доказуванням виконують допоміжні функції – поняті, спеціаліст, перекладач, секретар судового засідання, судовий розпорядник та ін [1, с. 40–43].

Як писав Л.М. Лобойко, суб'єкти доказування – це суб'єкти, які беруть участь у формуванні системи (сукупності) доказів у кримінальному провадженні. Суб'єкти доказування поділяються на 3 групи: 1) державні органи і посадові особи, які зобов'язані (ч. 1 ст. 92 КПК) висувати версії, збирати, перевіряти, оцінювати і використовувати докази: слідчий, прокурор – в межах їхньої компетенції, а в певних випадках – потерпілий (в разі відмови прокурора від обвинувачення; у провадженнях, здійснюваних у формі приватного обвинувачення); 2) особи, які мають право брати участь в доказуванні певних обставин справи: підозрюваний, обвинувачений, захисник, законний представник, потерпілий (коли на нього не покладено обов'язок доказування) та інші суб'єкти, заінтересовані у результатах вирішення кримінальної справи. Вони можуть представляти докази, заявляти клопотання про витребування і приєднання доказів, висловлювати свою думку з приводу оцінки того чи іншого доказу тощо; 3) сторона, яка подає дані щодо розміру процесуальних витрат та обставин, які характеризують обвинуваченого. На неї покладається тягар доказування належності та допустимості цих доказів (ч. 2 ст. 92 КПК) [10, с. 157]. Цікавим та новаторським є формулювання визначення суб'єктів доказування через формування системи (сукупності) доказів у кримінальному провадженні, що, по суті, вказує на забезпечення достатності цієї системи.

Також у контексті такого підходу можна навести позицію, що найбільш доцільною є така класифікація суб'єктів доказування: 1) органи і особи, на яких законом покладено обов'язок доказування (слідчий, дізнавач, керівник органу досудового розслідування, керівник органу дізнання, прокурор та в установлених законом випадках – потерпілий); 2) особи, які мають право брати участь у процесі доказування (підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхні захисники та законні представники, потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач та його представник, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, особа, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію), заявник, у тому числі викривач); 3) слідчий суддя та суд [11, с. 667].

Крім того, запропонована узагальнена класифікація суб'єктів кримінального провадження у залежності від процесуального становища, об'єму прав, ролі в процесі, обов'язку або права в доказуванні: державні органи та посадові особи, які здійснюють кримінальне провадження і доказування, що є їхнім обов'язком (слідчий, керівник органу досудового розслідування, співробітник оперативного підрозділу, прокурор); особи, які мають інтерес у доказуванні (захищають або представляють інтереси іншої особи) та право брати участь у доказуванні (заявник, підозрюваний, обвинувачений, захисник, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач та їхні представники, законні представники); особи, які не мають власного інтересу в кримінальному провадженні (свідок, спеціаліст, експерт, перекладач, понятій, слідчий суддя, суд) [12, с. 229]. При цьому доволі складно погодитись з автором у тому, що свідок, спеціаліст, експерт, перекладач не має власного інтересу у доказуванні, оскільки він не має лише матеріально-правового інтересу у доказуванні.

Наведемо деякі додаткові аргументи щодо того, що більш логічним є розширений підхід до суб'єктів доказування у досудовому розслідуванні. Адже реалізація завдань досудового розслідування неможлива без доказування. Доказування проявляється в ряді елементів, які не є тотожними за своїм змістом: наприклад, збирання та перевірка доказів – це одночасно практична та аналітична діяльність, а оцінка – виключно аналітична. Перелік засобів збирання доказів є доволі широким, і кожен засіб має специфіку реалізації та правила залучення до них різних учасників кримінального провадження. Уся ця діяльність спрямована на формування у результаті сукупності належних, допустимих та достовірних доказів, достатніх для прийняття процесуальних рішень. Отже, об'єктивним критерієм для визначення того, чи є учасник суб'єктом доказування, є те, чи впливає його участь на забезпечення належності та / або допустимості доказів. Наприклад, участь підозрюваного, свідка, потерпілого, викривача забезпечує найперше належність доказів, оскільки вони є носіями доказової інформації. Понятій, перекладач забезпечує законність процесуальної дії, тобто допустимість доказів. Експерт, спеціаліст забезпечує належність доказів, оскільки здійснюють дослідження на основі спеціальних знань.

Підтримуючи цей підхід, запропонуємо оновлену класифікацію суб'єктів доказування для досудового розслідування:

органи та особи, які мають владні повноваження, та які виконують обов'язок доказування; до них відносяться: сторона обвинувачення, включаючи керівника органу прокуратури; слідчий суддя;

органи та особи, які мають владні повноваження, та які виконують тягар доказування (сторона обвинувачення);

особи, які не мають владних повноважень, та які виконують тягар доказування; сторона захисту, потерпілий, цивільний позивач та представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, – усі перелічені у випадках, передбачених КПК України. Як слушно пишуть Л.М. Лобойко та О.В. Банчук, на відміну від обов'язку доказування, що полягає у доведенні стороною обвинувачення перед судом винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення, тягар доказування стосується інших обставин. Покладання на сторону захисту тягаря доказування цих обставин не суперечить презумпції невинуватості. На сторону захисту може бути покладено тягар доказування окремих обставин, що становлять кримінальний процесуальний (належність і допустимість поданих нею доказів), цивільно-правовий (розмір процесуальних витрат) елементи предмету доказування та кримінально-правовий елемент в частині, що не стосується винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення (наприклад, обставини, що характеризують обвинуваченого, пом'якшуючі обставини) [13, с. 177]. Потерпілого, цивільного позивача та представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, немає у переліку ч. 2 ст. 92 КПК України, утім, у доктрині визнано, що доцільно було б указати у ч. 2 ст. 92 КПК, що обов'язок доказування належності та допустимості доказів, даних щодо розміру процесуальних витрат і обставин, які ха-

рактизують обвинуваченого, покладається на особу, що їх подає» [14, с. 143]. Цивільний позивач має тягар доказування, якщо подає клопотання про арешт майна.

особи, у діяльності яких доказування є ініціативним правом (сторона захисту, потерпілий, цивільний позивач та цивільний відповідач, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження);

особи, які є джерелом загальної доказової інформації (підозрюваний, потерпілий, свідок, заявник, викривач, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів виховного характеру);

особи, які є джерелом доказової інформації як носії спеціальних знань;

особи, які сприяють забезпеченню допустимості доказів.

Висновки. Виходячи з завдань кримінального провадження та досудового розслідування зокрема, а також визнаних у КПК України властивостей доказів – належності та допустимості, суб'єктами доказування у досудовому розслідуванні є ті суб'єкти стадії досудового розслідування, участь яких впливає на забезпечення належності та / або допустимості доказів. За цим критерієм класифікація суб'єктів доказування для досудового розслідування є такою:

- органи та особи, які мають владні повноваження, та які виконують обов'язок доказування;
- органи та особи, які мають владні повноваження, та які виконують тягар доказування;
- особи, які не мають владних повноважень, та які виконують тягар доказування;
- особи, у діяльності яких доказування є ініціативним правом;
- особи, які є джерелом загальної доказової інформації;
- особи, які є джерелом доказової інформації як носії спеціальних знань;
- особи, які сприяють забезпеченню допустимості доказів (перекладач, понятій, судовий розпорядник, секретар судового засідання).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гуртієва Л., Лукашкіна Т. Теорія доказів у кримінальному провадженні : навч.-метод. посібник. Вид. 2-ге, доп; Нац. ун-т «Одес. юрид. академія». Одеса: Фенікс, 2024. 192 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5de19905-4707-468a-b97a-7878dd65e39f/content>.
2. Докази та доказування у кримінальному провадженні: навч. посібник / Р.І. Благута, Ю.В. Гуцуляк, О.М. Дуфенюк та ін. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 272 с.
3. Кримінальний процес: підручник / [Л.Д. Удалова, В.В. Рожнова, Д.П. Письменний та ін.]; за заг. ред. Д.П. Письменного, Л.Д. Удалової, М.А. Погорецького, С.С. Чернявського. Київ:, «Центр учбової літератури», 2022. 780 с.
4. Грошевий Ю.М. Стахівський С.М. Докази і доказування у кримінальному процесі: науково-практичний посібник. К.: КНТ, 2006. 272 с.
5. Ляш А.О. Стахівський С.М. Докази і доказування в кримінальному судочинстві: навч. посібник. К.: Університет «Україна», 2006. 185 с.
6. Старенький О.С. Суб'єкти доказування в кримінальному провадженні: поняття та класифікація. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2014. № 12. С. 232–236. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzlubp_2014_12_54.
7. Вапнярчук В.В. Суб'єкти кримінального процесуального доказування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 1. С. 160–168.
8. Гловюк І.В. Кримінально-процесуальні функції: теоретико- методологічні засади і практика реалізації: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2016. 602 с.
9. Кримінально-процесуальне право України: Підручник / За загальною редакцією Ю.П. Алєніна. Х.: ТОВ «Одіссей», 2009. 816 с.
10. Лобойко Л.М. Кримінальний процес: підруч. Київ: Істина, 2014. 432 с.
11. Благодир А.А., Благодир С.М., Благодир В.С. Суб'єкти доказування під час кримінального провадження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 11. С. 665–667. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-11/167>.
12. Компанієць Є.М. Суб'єкти доказування у кримінальних провадженнях про порушення прав інтелектуальної власності. *Нове українське право*. 2021. № 4. С. 227–236. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2021.4.34>.
13. Лобойко Л.М., Банчук О.А. Кримінальний процес: Навчальний посібник. К.: Ваіте, 2014. 280 с.
14. Гловюк І.В. Участь потерпілого у кримінально-процесуальному доказуванні: деякі питання. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2014. Вип. 1. С. 135–145.